

Sevil ADIGÖZƏLOVA*AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun dissertantı**E-mail: seviladigozel@mail.ru*

AZƏRBAYCAN VƏ FRANSA NAĞILLARINDA SEHRLİ MEYVƏLƏRİN LİŊVOSEMİOTİK TƏHLİLİ

Açar sözlər: sehrli nağıl, meyvə konsepti, linqvosemiotika, semantik və tematik qrup

SUMMARY

LINGUVOSEMIOTIC ANALYSIS MAGICAL FRUITS IN AZERBAIJANI AND FRENCH FAIRY TALES

Magic tales are one of the first examples of art that reflect our life and traditions. The plots of these magical tales are different. The plot line we will explore is based on the concept of fruit. Magic fruits have been the main object in the study of the semantics of the heroes dreams, trials and otel aspects. Linguosemiotik groups and functions have been developed based on the concept of a magical fruit. In both Azerbaijani and French fairy tales, the place where the heroes are given a magical fruit has been identified. Spatial differences have emerged. The differences identified for the creation of magical tales have been investigate.

Key words: magic tale, fruit concept, linguosemiotics, semantic and thematic group

РЕЗЮМЕ

ЛИНГВОСЭМИОТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВОЛШЕБНЫХ ФРУКТОВ В АЗЕРБАЙ- ДЖАНСКИХ И ФРАНЦУЗСКИХ СКАЗКАХ

Волшебные сказки - одни из первых образцов искусства, отражающих нашу жизнь и традиции. Сюжеты этих волшебных сказок разные. Сюжетная линия, которую мы рассмотрим, основана на концепции фруктов. Волшебные плоды были основным объектом исследования семантики снов героев, испытаний и других аспектов. Лингвосемиотические группы и функции были разработаны на основе концепции волшебного плода. И в азербайджанских, и во французских сказках обозначено место, где героям дарят волшебный плод. Возникли пространственные различия. Были исследованы выявленные различия для создания волшебных сказок.

Ключевые слова: волшебная сказка, фруктовый концепт, лингвосемиотика, семантико-тематическая группа.

İşin məqsədi. Azərbaycan və Fransa nağıllarında sehrli meyvə konsepti üzərində qurulan süjetin fərqli və oxşar cəhətlərini araşdırmaqdır. Meyvə konsepti əsasında hansı linqvosemiotik qruplar yaranmışdır və bu qruplararası fərqlərin meydana çıxması təhlil edilmişdir.

Giriş. Sehrli nağıllar folklorun ən geniş yayılmış örnəklərindəndir. Bu nağıllar şifahi şəkildə dildən-dilə keçərək möhkəmlənmiş və yaddaşlara həkk olunmuşdur. Həm ilkin, həm də ənənəvi janrlarda yer alan meyvə konsepti diqqəti cəlb edən mövzulardan biridir. Meyvə konsepti əsasında formalaşan sehrli nağıllarda metamorfozun meydana gəlməsi baş verir. Nağılların təsnifatını apararkən, meyvə konsepti məişət nağıllarına aid edilir. Sehrli nağıllarda qəhrəmanlara verilən meyvələr vasitəsilə onlar şəfa tapır, arzularına çatır, ölməzlik qazanır, qarşılarına qoyduq-

ları məqsədlərinə çatırlar. Sehrli nağılların tədqiqi ilə bağlı müxtəlif fikirlər mövcuddur. Folklorşünas Oruc Əliyev qeyd edir ki: “Sehrli nağıl xalq epik yaradıcılığının məhsulu olub, nəsildən-nəslə keçərək yaşayan, xalqın həyat, məişət tərzini, tarixi ənənələrini və cəmiyyətdəki ictimai ziddiyyətlərini qabarıq halda, fantastik bədii uydurmalar vasitəsilə əks etdirən, sonu əsasən nikbin ovqatla qurtaran bir janr kimi səciyyələndirilir”. Sehr sözünü Aristotel “Poetika” əsərində “thaumaston” – “heyrət” kimi qeyd etmişdir. Jak Gomara görə sehr: “gündəlik həyatda qeyri-adi təzahürlərin, müəyyən bir mədəniyyətdə, müəyyən bir zamanda ortaya çıxması ilə əlaqəli təqdimatlar və inanclar toplusudur” (9, s. 476).

Müqayisəli təhlil. Sehrli nağıllarda meyvələrin semantik mənşəyi, funksiyasının öyrənilməsi dilçilik baxımından aktual məsələlərdən biridir. Bu nağıllarda xeyirlə şərin mübarizəsi (meşanism), arzuya çatmaq, ölümsüzlük, qəhrəmanlıq, dilək tutmaq kimi simvolik xüsusiyyətlər əsas planda öz əksini tapmışdır. Bu xüsusiyyətlərin həyata keçməsi üçün qəhrəmanın sehrli meyvələrə ehtiyacı olur. Süjet vasitəsilə fərqlərin tapılması müqayisəni zənginləşdirir. Azərbaycan və Fransa folklorunun sehrli nağıllarında meyvə qavramı eyni mənşəli olsa da, onların yerinə yetirdiyi funksiyalar müxtəlif olmuşdur. Meyvə işarəsi oxşar nağıllarda bəzən eyni, bəzən fərqli funksiyaları izah etmişdir. V. Propp sehrli nağılların funksiyalarından danışarkən onları belə sıralamışdır: 1. “situation initial” – başlanğıc, 2. “un cause” – səbəb, “éloignement” – məsafə, 3. “exécution” – icra, 4. “une manque” – çatışmazlıq, 5. “réception de la fruit magique” – sehrli meyvənin qəbulu, 6. “une retour” – qayıdış, 7. “mariage ou récompense” – evlilik, yaxud mükafat (2, s. 62). Bu prinsip bütün sehrli nağılların tərkibində müşahidə olunur. Meyvə vasitəsilə sehrin baş tutması üçün əsas qəhrəman, yəni “le protagoniste” vacib tərəfdir. Azərbaycan nağıllarında sehrli meyvələr dərviş, at, qoca qarı, göyərçin, fransız nağıllarında isə pərilər, ögey ana, şahzadə anası, elflər, müqqədəs Vanson, cırtdan adamlar, ana ilahələr, xeyirxah xaç anası tərəfindən verilir. Faktlardan məlum olur ki, Azərbaycan nağıllarında sehrli meyvələrin verilməsində ataxaqanlıq (kişi), fransız nağıllarında isə anaxaqanlıq (qadın) üstünlük təşkil edir. Məlumdur ki, sehrli nağıllar giriş, əsas və nəticə hissələrindən ibarət olur. Azərbaycan nağılları əsasən “biri var idi, biri yox idi bir padşah var idi” (2, s. 400), “günlərin bir günündə, kasıbların evində biri var idi” (4, s. 358), “biri yox idi, qədim zamanlarda bir kasıb oğlan var idi” (5, s. 400), “hamam-hamam içində xəlbir hamam içində dəvə dəlləklik edər köhnə hamam içində”, “deyilənlərə görə biri var idi, biri yox idi, Allahın gözəl bəndələri çox idi”, “keçmiş zamanlarda bir tacir oğlu var idi”, “uzaq keçmişlərdə uzaq bir diyarda” və s. fransız nağıllarında isə “il était une fois une reine et sa belle-soeur” (9) (bir zamanlar bir kraliça və baldız var idi), “il y avait une fois un roi et une reine qui n'avaient pas d'enfants” (10) (bir vaxtlar övladı olmayan bir kral və bir kraliça var idi), “c'était il y a bien longtemps” (uzaq zamanlarda), “un jour d'hiver, comme il avait gelé à pierre fendre et que monts et vallées étaient ensevelis sous la neige” (donmuş qayaların,

vadilərin qarın altında qaldığı bir qış günü idi), “il y avait une fois une vieille femme appelée Misère” (bir vaxtlar Səfalət adlı yaşlı bir qadın var idi) sehrlı nağıl elementləri ilə başlayır və “göydən üçü alma düşdü, biri nağıl danışanın, biri mənim, biri nağıla qulaq asıb yadda saxlayanın”, “yeddi gün, yeddi gecə İbrahim toy eyləyib Pərinuşu aldı”, “siz sağ mən də salamat”, fransız nağıllarında isə “cric, cric, mon conte est fini” (krik, krik nağıl bitdi) elementləri ilə bitir.

Azərbaycan nağıllarında meyvə konsepti çox zəngindir. Belə ki, nar, alma, heyva və s. kimi meyvələr sehrlı qüvvəyə malikdir. Həm islam, həm də xristian aləmində bu meyvələrin mistik və mifoloji semantikasi olmuşdur. Belə ki, narın adı Qurani-Kərimdə cənnət meyvəsi kimi, xristianlıqda isə nar kilsənin simvolu kimi verilir. Meyvələrin mənə çalarları və funksiyaları dinlərə görə fərqlənməklə yanaşı, müxtəlif mədəniyyətə sahib olan xalqların folklorunda da fərqli mənalar ifadə edərək mənsub olduğu xalqın milli-mənəvi keyfiyyətlərini əks etdirir. Bu meyvələrin sehrlı gücü və əhəmiyyəti haqqında kifayət qədər nağıl vardır. Məsələn, “Sehrlı alma”, “Ətirli şəfa meyvəsi”, “Yeddi dağ alması”, “Nar qızı nağılları” və s. “Ətirli şəfa” nağılında bağban çinar ağacının altında dincələrkən görür ki, göydə bir göyərçin uçur və ağzında bir ağ şey var, onu yerə atır. Bağban baxır ki, bu kağızdır, açır, görür ki, içində toxum. Kağızda yazılmışdı ki, bu toxumu əksən, kor yesə, gözü açılar, topal yesə, ayağı düzələr, xəstə yesə, sağalar. Ağac çiçək açanda onu qorumaq lazımdır, çünki, ağacın başında olan alma o qədər ətirli olur ki, onu birinci əjdaha qoparıb aparır. Xəbər gəlir ki, padşah xəstələnib onun çarəsi bağbanın almasıdır. Keçəl almanı padşah üçün gətirir, padşah yeyir və sağalır (3, s. 400). Bu nağılda alma həyatvericilik və şəfa funksiyasını daşımışdır. “Sehrlı alma” nağılında övladı olmayan bir padşah təsvir olunur. Bir gün bir dərviş haqqında padşaha məlumat verdilər. O, dərvişi saraya dəvət etdi. Padşah dərvişi görüb dedi ki, eşitmişəm insanlara şəfa verirsen. O, öz halı haqqında dərvişə danışdı. Dərviş bir yanı qırmızı, bir yanı ağ bir alma çıxarıb padşaha verdi və dedi: – bu almanın qabığını soy, arvadınla ye, qalanını da atına ver, bir oğlun olacaq, atın da balalayacaq. Padşah istədi dərvişə təşəkkür etsin, gördü ki, o qeyb oldu. Aradan doqquz ay sonra arvadı gözəl-göyçək bir oğlan doğdu. Padşahın atının da bir qulunu oldu (4, s. 358). Göründüyü kimi, bu nağılda sehrlı meyvə olan alma doğuluş funksiyasını daşımışdır. “Yeddi dağ alması” nağılında isə padşahın gözəl bir qızı var idi. Dünyanın dörd bir yanından onu istəməyə elçilər gəlirdi. Lakin padşah qızı ərə getmək istəmirdi. Günlərin bir günü qız padşah atasına məktub yazdı ki, ata, anam öləndən sonra mən bağa gəzməyə getməmişəm, izin ver, bağa gedim. Padşah bağbana xəbər yolladı ki, Pərinuş bağa gələcək oranı sahmana sal. Bağda dincələrkən Pərinuş bağbanın oğlu İbrahimi görür və onu bəyənir. İbrahim Pərinuşa dedi ki, sən bir padşah qızısan, mən isə bağban oğluyam, gəl məni sınaqdan keçirmə. Lakin qızdan keçə bilmədi. İbrahim padşahdan çəkinirdi və dedi ki, səni mənə verməyəcək. Onda Pərinuş dedi ki, mən özümü xəstəliyə vuracam. Padşah görürdü ki, qızı günü-gündən solur. Vəzirinə

əmr verdi ki, ən yaxşı həkimləri gətirsin, lakin heç bir həkim kömək edə bilmirdi. Onda padşah əmr verdi ki, kim qızı sağaltsa, qızını ona ərə verəcəm. Əmr yazılıb divarlara vuruldu. Bunu eşidən İbrahim özünü saraya yetirdi. İbrahim padşah ilə görüşdü və dedi ki, qızını sağaldacağam, mənə iki gün möhlət ver. Pərinuş sağaldı, atası ilə gəlib görüşdü. Padşah vəziri ilə məsləhətləşdi və belə bir qərar verdi ki, İbrahimi yeddi dağ adlanan dağa yollasın və o ordan alma gətirsin. Ora gedən olur, amma qayıdan olmur. Bu xəbəri eşidən Pərinuş bildi ki, bu vəzirin hiyləsidir. Pərinuş İbrahimi dedi ki, getmə, lakin İbrahim dedi ki, söz vermişəm. O, yola çıxdı, dağlar, dərələr aşdı. İstirahət üçün bir bulağın yanına gəldi, su içməyi və istirahət etməyi qərara aldı. Bir dərədən tüstü çıxdığını gördü, dərviş peyda oldu. Gəldi dayandı İbrahim qabağında və dedi, neçə vaxtdır sənənin yolunu gözləyirəm. İbrahim ona dedi, mənə başa sal, o dağ necə yerdir. Dərviş ona dedi, gəl şərt kəsək, mən sənə tilsim öyrədim, sən də o almalardan birini mənə ver. İbrahim razı oldu. Onu evinə gətirdi, İbrahim gecə-gündüz hər şeyi başa saldı. Almaları dağdan gedib götürdü. Saraya gəldi, padşah onu görüb dedi: – İbrahim, əskini gətirdin? Bəli gətirdim, padşah təngə gəlib cəllada əmr etdi ki, İbrahimin boynunu vursun, o, bir tilsim oxuyan kimi gürzə ilə çevrildi və padşahın boynuna sarılıb onu çaldı. Beləliklə, İbrahimi Pərinuşun yeddi gün-yeddi gecə toyları çalındı (5, s. 158). Bu nağıllarda niyyətə çatma, şəfa vermə, təhlükədən qurtulmaq üçün çevrilmə, sınağa çəkmə kimi funksiyalar vardır. Sehrli nağıllardakı meyvələr qrammatik kateqoriya kimi ümumi isimlərdir. Nağılın tərkibində bu ümumi isimlər (yəni meyvələr) hallana bilir, hal kateqoriyasının sonluqlarını qəbul edir. Sonluqları qəbul edən ümumi isim mətnə qəhrəmana daha da qüvvət və işarə verir. Məsələn, al bu almanı!, ye narı! və s.

Azərbaycan sehrli nağıllarının girişini arzu, qadağa kimi süjetlər tutur. Nağılda bağban sehrli meyvəni göyərçindən alır. Sehrli toxum böyüyüb alma olur. Sonda padşahın bağbana ehtiyacı olur. Yaranmış təhlükəni aradan qaldırmaq üçün məhz bağbanın sehrli almasına ehtiyac yaranır. Deməli, birinci addımda nağılın qəhrəmanı bağban birdən-birə xilaskar olur və onun bəxti gətirir ki, sehrli alma məhz onda olur. O, xilaskar funksiyasını yerinə yetirir. Digər sehrli nağılda çarəsizlik, ümitsizlik xilaskarı kimi dərviş obrazı özünü göstərir. O da padşahın arvadının övlada sahib olmasını sehrli alma vasitəsilə reallaşdırır. Bu nağılda sehrli alma şəfaverici, arzuya çatma funksiyasını yerinə yetirir. Təhlillərini apardığımız nağıllarda metamorfoza hadisəsi, yəni çevrilmə qismən baş verməmişdir. Sehrli meyvələr arzuların, niyyətlərin həyata keçməsi üçün vasitə olmuşdur. Azərbaycan sehrli nağıllarının meyvə konsepti leksik səviyyədə bir çox dəyişikliklərə məruz qalır. Rus folklorşünası V. Propp sehrli nağılları bir sıra əlamətlərə görə təsnif etmişdir (2, s. 11). Onlar aşağıdakılardır:

Amplifikasiya əlaməti – burada mövcud real aspektə yeni detallar əlavə olunur. Göyərçin, kağız, toxum, yazı, sonda sehrli alma aspekti yaranır. Sadələdiyimiz detallar mərhələlərdən keçərək qəhrəmanı daha əmin olmağa sövq edir.

İntensivləşdirmə və zəiflətmə – bu növ sehrli nağıllarda göndərmənin əsas elementlərindən biridir. Göndərməni yerinə yetirən qəhrəmanın qarşısında şərt qoyulur. Bu şərti yerinə yetirmək üçün o sınaqdan keçib öz arzusuna çatmalıdır. Ona bu tapşırıqda kömək edən sehrli qüvvələr qəhrəmanın tərəfindədir.

Nağıldaxili əvəzetmə – bağban oğlu İbrahim verilən sınağı böyük məharətlə yerinə yetirir və verilən məsləhətlə padşaha qalib gəlməklə kasıblıqdan xilas olur və saray həyatına daxil olur.

Məişət assimilyasiyası – bağ, saray, dağ, meşə, bulaq. V.P.Proppun qeyd etdiyinə görə: “nağıl + gerçəklik məişət assimilyasiyasını verir” (6, hogwarts./texts/skazki.txt.html.ru). V.Propp qeyd edir: “Sehrli nağılların personajları öz siması, yaşı, cinsi, məşğuliyyət növünə görə müxtəlif olmalarına baxmayaraq, öz nomenklaturası və başqa statik, atributiv əlamətlərinə görə hərəkət zamanı tamamilə eynidirlər. Bununla daimi simaların dəyişən simalara münasibəti müəyyən edilir”(6, w.w.w.hogwarts./texts/skazki.txt.html.ru). Sehrli nağıllarda arzunun yerinə yetirilməsi üçün mütləq sehrli aspekt meyvə olmalıdır.

Fransa nağılları da ənənəvi süjetlər üzrə qurulmuşdur və bu nağıllar əsasən “contes de fées” yəni sehrli pəri nağılları adı altında adlandırılır. Les fées – pərilər sehrli Fransa nağıllarında “femme des fôret” meşə qadınları kimi adlandırılırlar. Onlar sehrli qüvvələri meşədə qəhrəmanlara verirlər. Onlar istədikləri vaxt peyda olub meyvəni qəhrəmana verə bilirlər. Bu nağıllarda arzu və istəklərin həyata keçməsi fəvqəltəbii vasitələr (meyvə – S.A.) hesabına baş tutur. Bu nağıllarda da, linqvosemiotik vahid kimi meyvələrə rast gəlmək olur. Tənqidçi Mişel Simenon qeyd edir: “Sehrli nağıllar mədəniyyətin bir növüdür və əsrlər boyu transformasiyanın müxtəlif variantları ilə təqdim olunur” (7, 16 s). “Meyvə» semantikasını sehrli nağıllarda çox genişdir. Bu semantikanın genişlənməsi üçün xeyrixah və şər qüvvələrin olması şərtidir. “La pomme d’or” (qızıl alma) nağılında kraliça və onun baldızının hərəsinin bir qızı var idi. Kraliçanın qızı gözəl, baldızının qızı isə kifir idi. Bir gün kraliçanın qızı deyir ki, mən əmimi görmək istəyirəm. O, yola düşür. Kraliça sehrli pəri idi. Qızının cibinə qızıl alma qoyur və deyir ki, əgər yolda hər hansı bir çətinliyə düşsən, bu alma səni qoruyacaq (8, <https://ru.bookmate.com/reader/TMFBK>). Burada qızıl alma qəhrəmanın qarşısına çıxacaq çətinliklərdən onu xilas etmək, qoruyuculuq funksiyasını yerinə yetirir. “Cendrillon” (Zoluşka) nağılında anası vəfat edəndən sonra atası evlənir və Zoluşkanın ögey anası onu çox incidir. Qızıcığaz çox mehriban, qayğıkeş, səliqəli və gözəl idi. Ögey anası və bacıları elə ilk gündən qıza özlərinin bəd xasiyyətlərini göstərirlər. Qıza evdə göz verib, işıq vermirlər. Günlərin bir günü kralın oğlunun sarayda bal keçirməsi haqqında məlumat yayılır. Zoluşkanın ögey bacılarına da dəvət gəlir. Ögey bacılar ona acıq verərək bala hazırlaşmağa başlayırlar. Zoluşka onların bütün paltarlarını ütüləyib hazırlayır. Axşam onlar bala gedirlər. Zoluşka evin küncündə oturub ağlayır. Bu zaman qapı döyülür və onun xaç anası gəlir. O, pəri idi. Qızın ağlamağını görür və ona kömək edəcəyini deyir. Xaç anası deyir ki,

get bostana ordan mənə balqabaq gətir. Qızcığaz dərhal gətirir. Pəri sehrli çubuğu ilə balqabağı gözəl faytona çevirir. Zoluşkanın gözəl görsənməsi üçün hər şey edir. Beləliklə, Zoluşka bala yola düşür. Balda hamı onun gözəlliyinin heyranı olur. Kral oğlu onu görür və bir könüldən min könlə ona vurulur. Sonunda onlar evlənib xoşbəxt olurlar. “La fée aux cerises” (Albalı pərisi) nağlında xanım Bertiyə gündəlik işlə çalışaraq öz ailəsini dolandırır. Oğlu, Uber üçün əlindən gələni edir ki, o atasının yoxluğunu hiss etməsin. Uber yataq xəstəsi idi. Dul qadın Bertiyə yeməyə oğlundan nə istədiyini soruşur. Oğlu cavab verir ki, albalı istəyirəm. Anası ona fəslin bu vaxtı albalının çətin tapılmasını, hətta tapılsa belə, çox baha olmasını deyir. Lakin uşaq israr edir və küsür. Peşman ana nə edəcəyini bilmir. O, oğlunun arzusunu yerinə yetirəcəyini özünə söz verir. Bu zaman oğlunun xaç anası Marqaritdən bir bağlama gəlir. Marqarit sehrli pəri idi və Uberin istəyini bilirdi. Ana bağlamanı açanda gözlərinə inana bilmir, orada albalı olduğunu görür. Sevincək oğluna aparır. Çarpayıda xəstə yatan oğlu albalını görür və onun gözləri ışıldamağa başlayır. Onun istəyi yerinə yetir (9, conteslegendes.canalblog.com/archives/2011/03/18/2066-1930). “Le trois petits hommes de la forêt” (Meşənin üç adamı) nağlında ögey ana gənc qızcığaza cəza vermək üçün qış vaxtı onu meşəyə çiyələk toplamağa göndərir. Əynində samandan nazik bir paltar ilə qız meşəyə gedir. Hava soyuq və şaxtalı idi. O, qarın altında çiyələk axtarmağa başlayır. Birdən qız bir səs eşidir. Çevrilir və yanında cırtan (le nain) görür. Cırtan ondan soruşur ki, ilin bu vaxtı burada nə edirsən. Qızcığaz ona ögey anası haqqında danışır. Mən indi zənbili çiyələk ilə dondurmaliyam. Cırtan qıza deyir: “ala bu süpürgəni, getdiyin yolu süpürə-süpürə get”. Cırtan qızcığaza söyləyir ki, sən xeyirxahsan, əlindəki bir tikə çörəyini bizimlə bölüzdün. O biri cırtan qıza ağzı dolu qızıl küpə verir, üçüncü cırtan isə sehrli söz deyir və qıza deyir ki, bir gün kral gəlib səni alıb aparacaq və sən onun xanımı olacaqsan. Beləliklə, cırtanlar qızcığaza çiyələk toplamağa kömək edirlər və kral oğlu da onu öz arvadı edir. Bu nağilda qarşıya qoyulan çətin sınaq ilin soyuq fəslində tapılması mümkün olmayan meyvəni toplamaqdır. Lakin qəhrəman öz xeyirxahlığı ilə sınağın öhdəsindən gəlir və meyvənin tapılması insanın taleyinə təsir edir. “La fée aux cinquē de nanix” (Fındıq pərisi) nağlında dul qadının Mersizik adlı oğlu var idi. Bu oğlan zəhmətkeş idi. Bir gün o, dostları ilə meşəyə gəzməyə gedir. İldırım çaxır, leysan gedir. Dostlar özlərini qorumaq üçün ağacın altına girirlər. Yağış kəsir və onlar ağacın o biri tərəfindən səs eşidirlər. Bu səs qoca qarının səsi idi, onun bir zənbil ağzına qədər dolu fındığı var idi. Fındıq alın, deyə o, Meriazekə dedi. Dostlar güldülər. O, fındıqlardan on dənəsini Meriazekə verdi. O, fındıqları cibinə qoydu. Fındıqları yeyərsən, qabıqlarını saxlayarsan, qoca qadın oğlana dedi. Suya qabıqları atsan, sənın qarşında bir gəmi peyda olacaq. Bu gəmi, sən hara istəsən, səni ora aparacaq. Doqquz fındıq qabığını havaya atıb arzu tuta bilərsən. Amma yadında saxla, onuncu qabığı atıb arzu tutsan, bədbəxtlik olacaq. Cavan oğlan qoca qarıya diqqətlə qulaq asdı və bir anda qarı onun gözlərinin qarşısında yoxa çıxdı. Mersizik dostlarının dənizin kənarına qədər apardı. Böyük bir

qayanın yanında o havaya findıq qabıqlarını atdı. Bir azdan onların qarşısında rəngli yelkənli bir gəmi peyda oldu. Görürsünüz, dostlar, qarı bizi ələ salmır, aldatmadı. Dostlardan biri dedi: “Bu cadugər qadındır”. Bu gəmi ilə onlar dünyanı səyahət etdilər. Meriazek uzun sürən səyahətdən sonra evlərinə qayıdır. Anası onu görür və sevinir. Onun cibində hələ findıq qalmışdı. Bir arzu tutdu ki, qızıl ilə dolu küpəsi olsun. O, qızıllardan bir neçəsini anasına verdi. Yazıq qadın pulu görəndə təəccübləndi oğlu ona dedi ki, narahat olma, bu pullarla istədiyini hər şeyi ala bilərsən. Ana çayın kənarında bir dəyirman aldı. Meriazekə gəlincə, o, dünya üzrə səyahət etməyə davam etdi. O, nə isə istəyəndə findıq qabıqlarını havaya atıb arzu tuturdu və onun arzusu yerinə yetirdi. Evə qayıdarkən o, onuncu arzusu üçün findıq qabıqlarını havaya atdı, birdən onun gəmisini yoxa çıxırdı. Xoşbəxtlikdən o yaxşı üzürdü, üzüb dənizdən çıxdı. Sahildə o, balıqqulağı ilə oynayan gənc bir qız gördü. Onlar eləndilər. Mersizik xanımı ilə doğma şəhərinə qayıtdı. O, sahilboyu arvadı ilə gəzirdi, findıq qabıqlarını havaya atıb gəmi arzusunu tutdu. Qayanın yanında qərribə bir səs eşitdi. Çevrilib gördü ki, qayada bir su pərisi oturub saçlarını darayır. Sizə bura gəlməyə kim icazə verib, deyə su pərisi soruşdu. Mən istəmirəm ki, burada kənar birisi olsun. Biz bilmirdik, deyə onlar cavab verdi. Ər və arvad evə qayıdanda gördülər ki, bir qoca qarı kəndəri süpürür. Budur, uzun müddət idi ki, mən kimisə görmürdüm. Gəlin evə. Onlar arxadan zəncir səsi eşitdilər. Çevrilib gördülər ki, su pərisi qızıl zəncir ilə dayanıb. O, çox hirsli görsətirdi. Su pərisi onlara dedi ki, niyə belə gec qaldı, artıq çox gecdir. Mən yalnız sizi cəzalandıracağam. O, gənc qadını zəncirlədi. Mersizik ona findıq satan qoca qarını tanıdı. Qoca qarı dedi: “Sən onuncu arzunı tutanda çox ehtiyatsız idin”. Qarı Meriazekin arvadını on il zəncirlədi. Bu, su pərilərinin nizamıdır. Əgər arvadına kömək etmək istəyirsənsə, mənə inanmalısən. Öz qaydalarını Meriazekə danışdı və uzun müddət onun üzərində hakimiyyətə sahib oldu. Meriazek səbrlə ona qulaq asırdı. Günlərin bir günü o gördü ki, su pərisi yatıb. O an səssiz yaxınlaşdı və qızıl zənciri qırdı. Beləliklə, o heç vaxt nə su pərisini, nə onun qayasını görmədi. Qayanın yerinə gözəl bir saray oldu. Orda Meriazek öz arvadına qovuşdu və onlar uzun müddət birlikdə yaşadılar. “Les trois orange” (Üç portağal) nağılında bir kralın üç oğlu var idi. Günlərin bir günü o xəstələnir, ona deyirlər ki, xəstəliyinin çarəsi mağarada yaşayan adamyeyənin pəncəsinin altında saxladığı sehrli portağallardır. Kralın oğulları portağalı əldə etmək üçün yola düşürlər. Ancaq kiçik oğul bütün sınaqlardan keçərək portağalı əldə edir və kral atası üçün gətirir. Kral sağalır (10, w.w.w.eprimaire.free.fr/contes/tradi/ctp138.html). Fransa sehrli nağıllarında qəhrəmanlarda sınaqların baş tutması üçün meyvələri linqvosemiotik səviyyədə leksik, tematik qruplara aşağıdakı kimi bölmək olar:

Xeyirli meyvə – qızıl alma, albalı, çiyələk, balqabaq, portağal, armud. Bu meyvələr qəhrəmanların arzularının yerinə yetirilməsi, şəfa tapmaq, gözlənilməz və bədbəxt hadisələrdən qorunmaq, sevdiyi şəxsə qovuşmaq, övlad bəxş etmə, bolluq, nəfs kimi semantik funksiyaları yerinə yetirirlər. Bu meyvələr sehrli nağıllarda müsbət qüvvələr tərəfindən qəhrəmanlara verilmişdir. Müsbət qüvvələr:

une reine (kraliça), une marraine (xaç anası), une fée (pəri), une nain (cırtan adam), deş déesses-mères (ilahə), un vieille (ağsaqqal qoca). Bu qüvvələr qəhrəmanların çətin vəziyyətdən çıxmasına kömək etmişlər. Hətta müasir dövrümüzdə də xeyirxah iş görənlər insanlar haqqında pəri, yaxud xaç anası deyirlər. Pərilər başqa dünyanın varlıqlarıdır, onlar sehrlə nağıllarda insan cildində olurlar. Qəhrəmanla pəri arasında dialoq sehrlə meyvə üzərindən baş tutur.

Zərərli meyvə – fındıq. Bu meyvəni verən mənfi qüvvə qəhrəmanı özünə tabe etmək və onu daim hakimiyyəti altında saxlamaq semantik funksiyasını daşımışdır. Fındıq özü və onun qabıqları qəhrəmanın yolundan azmasına, əvvəlcə pula, arzularına çatmasına səbəb olmuş, sonra isə qəhrəmanı təhlükədə saxlamışdır. Fransa sehrlə nağıllarında ən çox rast gəlinən mənfi qüvvələr; une belle-mère (ögey ana), une vieille femme (qoca qarı), une sorcière (cadugər), une sirène (su pərisi), une belle-soeur (baldız), une fée silvestre (vəhşi pəri). Fransa sehrlə nağıllarında meyvələrin qəhrəmanlara verildiyi məkan saray, meşə, dağ, ev olmuşdur. Bu məkanlarda qəhrəmanlar sınağa çəkilmişlər. Fransa sehrlə nağıllarının qəhrəmanları əsasən sınağa çəkildikləri məkan “la maison” (ev) və “la forêt” (meşə) olmuşdur. Meyvələri alan qəhrəmanlarda çevrilmə (transformasiya) hadisəsi baş verməmişdir. Sınaqdan keçmək, arzuya çatmaq, öz sevgilisinə gedib çatmaq üçün qəhrəmanlar meyvələri yeməmişlər, onlar meyvəni havaya atmaq, cibində gəzdirmək, toplamaq kimi jestlər etmişlər.

NƏTİCƏ. Azərbaycan və Fransa nağıllarında sehrlə meyvə konseptini təhlil etdikdə ümumi və fərqli xüsusiyyətlər meydana çıxmışdır. Belə ki, Azərbaycan nağıllarının süjeti arzu, istək, xilasedicilik Fransa nağıllarının süjeti isə təhlükə, hiylə üzərindən qurulmuşdur. Hər iki xalqın sehrlə nağıllarında qəhrəmanların sınaq mərhələlərindən keçməsi üçün ümumi sehrlə meyvə konsepti olmuşdur. Azərbaycan və Fransa nağıllarında qəhrəmanın düşdüyü vəziyyətdən asılı olaraq aşağıdakı didaktik bəndləri göstərmək olar: söz məharəti, davranış qaydaları, ağıl və fərasət ilə çətin vəziyyətdən çıxmaq. Azərbaycan nağıllarında dəriş – padşah, padşah – bağban oğlu, Fransa nağıllarında isə xaç anası – qızcığaz, cırtan (göm) – qızcığaz, su pərisi – oğlan, kral oğlu – adamyeyən, ögey ana – qızcığaz arasında yaranmış antaqonist münasibətlər sehrlə meyvə konsepti əsasında həll edilmişdir. Fransa nağıllarında qəhrəman sınaqdan keçmək və istəyinə çatmaq üçün adamyeyən, qoca qarı, su pərisi kimi qorxulu varlıqlar ilə mübarizə aparır. Həm Azərbaycan, həm fransız nağıllarında mətnin struktur elementləri eynidir:

1. Şəxs əvəzlilikləri (III şəxs) – o – il, elle; qeyri-müəyyən şəxs əvəzlilikləri (on dit – deyilənlərə görə);

2. Zərf – qədim zamanlarda – aux anciennes temps;

3. Feil – biri var idi, biri yox idi – il y avait une fois.

Arzuların reallaşması üçün sehrlə alma meyvəsi öndə olmuşdur. Linqvosemiotik qrupa daxil olan digər fındıq, çiyələk, balqabaq, albalı meyvə konsertlərinə sehrlə Azərbaycan nağıllarında rast gəlinmə misdir. Bu meyvələr arzuya çatma,

sınaqdan keçmək kimi xüsusiyyətlərin formalaşması üçün əsas olmuşdur. Leksik tematik qrupda qəhrəmanlara kömək edən qüvvələrdə bəzi fərqlər vardır. Belə ki, Azərbaycan sehrlı nağıllarında meyvə qəhrəmana dərviş, nəhəng qırmızı at, qoca qarı, göyərçin, sehrlı Fransa nağıllarında isə xaç anası, pəri, qoca qarı, balaca adamlar (cırtanlar), ellər tərəfindən verilmişdi. Fransa nağıllarında pərilər, Azərbaycan nağıllarında isə dərviş dominant funksiyaya malikdirlər. O, özündə milli xüsusiyyətləri birləşdirir. Dərviş obrazı tədqiqata cəlb etdiyimiz nağıllarda müdrik qoca arxetip obrazındadır. Fransa nağıllarında isə sehrlı meyvəni qəhrəmana verən pəri obrazlarında triksterlik xüsusiyyəti müəyyən edilmişdir. Fransa nağıllarında sehrlı meyvəni verən xaç anası moderator funksiyasına malikdir. Sehrlı nağıllarda oxşar cəhətlər qəhrəmanlara meyvənin verildiyi məkanlardır. Bunlar meşə, bağ, qaya, evdir. Bu məkanlar inisiyasiya hadisəsinin baş verdiyi keçid zonalarıdır. Meyvə konsepti ətrafında yaranan sehrlı nağıllar məişət xarakterlidir. Tədqiqata cəlb etdiyimiz Azərbaycan və Fransa nağıllarının əsas motivini sehrlı meyvə (alma, armud, nar, alma, fındıq, çiyələk, albalı) müsbət və mənfi qüvvələri təşkil edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev, O. Azərbaycan nağıllarının poetikası, Bakı, Səda, 2001, 192 s.
2. Попо, V. 1965. Morphologie de contes. Edition du Seuil, 62 p.
3. Azərbaycan Folklor Külliyyatı VII cild. Nağıllar AMEA Folklor İnstitutu, 2006, 400 s.
4. Azərbaycan Folklor Külliyyatı I cild. Nağıllar AMEA Folklor İnstitutu, 2006, 358 s.
5. Azərbaycan Folklor Külliyyatı VII cild. Nağıllar AMEA Folklor İnstitutu, 2006, 400 s.
6. Пропп, В.Я. Исторические корни волшебной сказки. – Электрон. Текстовые дан. – Режим доступа: hogwarts. /texts/skazki.txt.html.ru
7. Simonsen, M. Le conte populaire. Presses Universitaires de France. 1984, 222 p.
8. Simonsen, M. Le conte populaire français. Presses Universitaires de France. 1981, 126 s.
9. Goimard, Jacques. “Merveilleux”. Paris, 2011, p. 476
10. Markale, Jean. Contes et légendes des pays celtes. Edition Ouest-France, Rennes 2008, p. 327
11. <https://ru.bookmate.com/reader/TMFBK>
12. contesseltlegendes.canalblog.com/archives/2011/03/18/20661930
13. eprimaire.free.fr/contes/tradi/ctp138.html

